

12. Цзен Н.В., Пахомов Ю.В. Психотренинг: ігри і упражнення. – М.: ФиС, 1988. – 272 с.

УДК 371. 214. 46:54

І.А. Гурняк

*Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка*

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

У статті досліджуються дидактичні засади переходу до компетентнісно зорієнтованої освіти. На основі аналізу науково-педагогічної літератури визначаються й обґрунтовуються дидактичні принципи, що лежать в основі реалізації компетентнісного підходу в освіті.

В статье исследуются дидактические основы перехода к компетентностно ориентированному образованию. На основе анализа научно-педагогической литературы определяются и обосновываются дидактические принципы, которые лежат в основе реализации компетентностного подхода в образовании.

The article deals with the didactic bases of transition to the competent oriented education. The author determines the didactic principles which provide the realization of the competent approach in education.

Стратегічним орієнтиром сучасної системи вітчизняної та світової освіти є реалізація в ній компетентнісного підходу, який передбачає перенесення акцентів зі знань і вмінь учнів як результатів навчання на формування компетентної особистості.

Посилення уваги до проблеми компетентнісного підходу ми пов'язуємо зі зростанням темпів зміни знань і технологій, збільшенням конкуренції на ринку праці, підвищенням вимог, яким має відповідати сучасна людина. Глобалізація світової економіки, інтенсифікація процесів виробництва, трансформаційні процеси в політичному й економічному житті держав загострили проблеми, пов'язані зі входженням молодих людей у самостійне життя, висвітлили недоліки традиційної системи освіти щодо підготовки випускників до його реалій.

Світ, у якому ми живемо, швидко змінюється, стає все складнішим і динамічнішим. Саме тому сьогодні інтеграція в суспільство і знаходження свого місця в житті вимагає дедалі більших зусиль. Сучасна людина постійно стикається з різноманітними проблемами, їй потрібно постійно оновлювати свої знання, уміти передбачити шляхи розвитку подій, змінювати свої плани відповідно до обставин, відкидаючи ті, які не витримали перевірки досвідом і, часом. Вирішення цих завдань можливе завдяки наявності системи

компетентностей як здатності використовувати знання для розв'язання різноманітних практичних ситуацій, знаходити оптимальне вирішення життєвих проблем.

Аналіз актуальних досліджень. Ціннісні та цільові засади компетентнісного підходу в освіті обґрунтовуються Концепцією 12-річної середньої загальноосвітньої школи, відображаються в Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, у «Критеріях оцінювання навчальних досягнень». Саме компетентності, на думку таких дослідників, як О.М. Бабенко, С.П. Бондар, І.Г. Єрмаков, В.А. Кальней, С.Ф. Клепко, В.В. Краєвський, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, М.В. Рижаков, І.В. Родигіна, М.М. Савчин, Л.В. Сохань, С.Е. Трубачева, А.В. Хуторський, С.Є. Шишов, є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність учня, випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі в житті суспільства.

Орієнтація змісту освіти на компетентнісний підхід дозволяє пов'язати процес навчання з потребами часу та суспільства, дати молоді можливість для самореалізації на ринку праці та в суспільних процесах, створити сприятливі умови для розвитку взаємовідносин з людьми та з навколишнім середовищем.

Постановка проблеми. Під «підходом» філософи розуміють орієнтацію людини у пізнавальній чи перетворювальній діяльності. Основними компонентами будь-якого підходу визнаються [5, 197]:

- основні поняття, що використовуються у процесі пізнання чи перетворення;
- принципи як вихідні положення діяльності;
- прийоми та методи побудови процесу пізнання та перетворення.

Оскільки компетентнісний підхід реалізується в освітньому середовищі, то, безумовно, він здійснюється відповідно до вже відомих дидактичних принципів, таких, як принципи зв'язку навчання з життям, свідомості та активності, міцності тощо. Проте цей підхід має певні специфічні особливості, тож є підстави вважати, що існують певні вихідні положення, характерні саме для цього підходу, або такі, що за умов компетентнісного підходу набувають особливої актуальності. Саме на них ми й зупинимось.

Метою статті є визначення дидактичних засад, на яких ґрунтується впровадження компетентнісного підходу в освіту.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури

дозволив виокремити ті принципи, які мають особливо важливе значення у процесі реалізації компетентнісного підходу в освіті, а саме: положення про життєтворчу спрямованість компетентнісної освіти; про необхідність особистісної та діяльнісної направленості навчального процесу; принципи опори на попередній досвід діяльності, творчого осмислення соціального досвіду, спрямованості на результат.

Уважаємо, що компетентнісний підхід дозволяє вирішити одну з основних проблем освіти, яка полягає в узгодженні вимог, які ставить перед освітою суспільство, та інтересів окремої особистості. За умов компетентнісного підходу потреби суспільства в освічених кваліфікованих компетентних фахівцях пов'язуються з інтересами кожного випускника, який вступає в самостійне життя підготовленим, здатним самостійно вирішувати проблеми та приймати на себе відповідальність за власні рішення. Це вимагає втілення в освіту **принципу життєтворчості**, який полягає в самостійній побудові людиною власної життєвої стратегії, свідомому визначенні життєвих орієнтирів і способів самореалізації, формуванні життєвих принципів і пріоритетів на основі тих знань, досвіду, переконань і цінностей, які були набуті за роки навчання.

Життєтворчі засади компетентнісного підходу досліджують І.Г. Єрмаков, В.В. Нечипоренко, Д.О. Пузіков, Л.В. Сохань та інші. Життєтворчість особистості розглядається дослідниками як вищий вияв творчої природи людини, як «самостійний вибір особистістю стратегій життя, розробка життєвих планів і програм, вибір та використання засобів, необхідних для здійснення власного життєвого проекту» [1, 7]. Найціннішим надбанням педагогіки життєтворчості визнається те, що «її цілі, зміст близькі не лише реформаторам-педагогам, але й дітям, які... навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом виконання життєвих і соціальних ролей» [1, 7]. При цьому замість засвоєння великого об'єму навчального матеріалу, який може знадобитися, а може і не знадобитися в самостійному житті, учні націлюються на оволодіння способами діяльності, життєвими вміннями та навичками, які забезпечать їх швидку інтеграцію в суспільство. Принцип життєтворчості передбачає усвідомлену потребу особистості в самопізнанні, саморозумінні, самореалізації; здатність до свідомого вирішення життєвих проблем і суперечностей; об'єктивне співвідношення власних прагнень і можливостей; усвідомлення результатів своєї життєдіяльності та відповідальності за них.

Життєтворчі засади компетентісно спрямованої освіти передбачають здатність особистості не лише адаптуватися до вже існуючих умов, але й прагнення до їх зміни й удосконалення, особисту відповідальність за побудову власної життєвої траєкторії, за свої успіхи та невдачі. Реалізувати себе може людина, яка усвідомлює власні здібності та потреби, яка прагне будувати та підтримувати стосунки з іншими людьми, яка цілеспрямовано набуває нових знань, необхідних для ефективного життєздійснення, уміє приймати рішення та відповідати за їх результати, пов'язує власні інтереси з інтересами суспільства.

Принцип особистісної спрямованості компетентісної освіти базується на ставленні до дитини як до суб'єкта, ціннісному сприйнятті кожної особистості, повазі до її самобутності. Реалізація компетентісного підходу передбачає підтримку дитини, розвиток у неї механізмів саморозвитку, самозахисту, самовиховання, які необхідні для життя людини [1]. За цих умов завдання освіти полягає в підтримці та розвитку природних задатків дитини, збереженні та зміцненні її здоров'я, становленні її самобутності, формуванні здатності до соціальної та творчої самореалізації.

Модель компетентісного підходу, розроблена А.В. Хуторським, ґрунтується на психолого-педагогічних концепціях розвивального й особистісно зорієнтованого навчання. Провідними напрямками особистісно зорієнтованої освіти, на думку вченого, є реалістичність, природовідповідність і соціалізація навчання, які дозволяють вибудувати навчальний процес навколо реальних об'єктів і подій навколишнього середовища, з опорою на особистісний досвід та індивідуальні особливості школярів. Це передбачає формування здатності дитини до саморозвитку та самореалізації, забезпечення її права на побудову індивідуальної освітньої траєкторії [7].

Принцип діяльнісної направленості навчального процесу як основи компетентісно спрямованої освіти обґрунтовується практично всіма дослідниками, які працюють над цією проблемою. Необхідною умовою набуття компетентностей є активна діяльність самої людини, причому кожна компетентність набувається в ході відповідної діяльності: «Щоб навчитися працювати, потрібно працювати. Щоб навчитися спілкуватися, потрібно спілкуватися. Не можна навчитися англійській мові, не говорячи англійською, користуватися комп'ютером, не маючи практики... а, слухаючи викладача – стаєш компетентним слухати викладача, оскільки слухання – теж вид

діяльності» [8, 87 – 88]. Для того, щоб засвоєння змісту освіти сприяло набуттю школярами системи компетентностей, він має розглядатися як аналог соціального досвіду, включаючи в себе не лише інформаційний, але й діяльнісний, творчий і ціннісний компоненти.

Компетентність не лише формується, але і проявляється виключно в діяльності, що вимагає такої організації навчальної діяльності, яка б не лише сприяла формуванню та розвитку компетентностей школяра, але й створювала умови для їх прояву та реалізації. При цьому особливу увагу слід звертати на те, що компетентність особистості нерозривно пов'язана не лише з продуктивною діяльністю з метою розв'язання теоретичних і практичних завдань, але й з відповідальністю за свої дії.

Принцип опори на попередній досвід ґрунтується на положенні про те, що компетентності набуваються людиною не лише під час вивчення предметів, але й засобами неформальної освіти, народної педагогіки, унаслідок впливу соціального середовища тощо. У процесі формування компетентностей необхідно спиратися на вже наявний, хай навіть у мінімальній кількості, досвід попередньої діяльності. Досліджуючи це питання, С.Є. Шишов і В.А. Кальней стверджують: «Говорити про підготовку до того, щоб стати колись компетентним, має сенс лише тоді, коли очікувана компетенція уже присутня, хай навіть у зародку. Компетенція розвивається, збагачується, розширюється, зміцнюється, відштовхуючись від початкового рівня» [8, 82].

Це положення реалізується у структурі освітньої компетентності, запропонованій С.Е. Трубачевою та О.П. Кравчук. Початковим елементом, з якого починається і на якому базується формування компетентності, дослідники визнають мінімальний досвід діяльності або попередній етап сформованості компетентності [4].

Виходячи з принципу опори на попередній досвід, є підстави вважати, що чим багатший і різноманітніший досвід продуктивної діяльності має учень, тим ефективніше відбуватиметься процес набуття ним компетентностей.

Принцип творчого осмислення соціального досвіду розглядає можливість побудови людиною власної життєвої стратегії в умовах постійних змін. За підрахунками Е. Тоффлера, у ХХ столітті людство отримало 80% знань, якими сьогодні володіє. Якщо з 1880 р. обсяг знань подвоювався кожні 50 років, з 1950 – кожні 10 років, то наприкінці другого тисячоліття він зростав удвічі кожні 5 років. Отже, уникнути змін неможливо, вони всюдишні та безперервні, вони

зустрічають нас на кожному кроці: «Секрет зростання й розвитку полягає в тому, щоб навчитись, як поводитись із силами змін, використовуючи переваги позитивних і послаблюючи вплив негативних» [6, 11].

Суспільство пропонує особистості традиційні засоби розуміння та вирішення життєвих завдань, на основі яких кожен будує власну життєву стратегію. Проте прискорення соціально-економічних перетворень привело до того, що темпи перетворень значно перевищують темпи зміни поколінь. Якщо раніше завдання освіти полягало в підготовці школярів до найближчого майбутнього, яке було покращеною копією теперішнього, то сучасна школа має забезпечити здатність випускників жити в умовах постійних змін і перетворень. У зв'язку з цим постає питання: чи може засвоєння соціального досвіду минулого забезпечити здатність випускників жити в новому світі, який істотно відрізняється від того, у якому формувався даний досвід?

Досліджуючи цю проблему, Л.В. Сохань обґрунтовує положення про необхідність урахування законів соціального спадкування, які діють у соціумі. Неможливо і не має сенсу повністю відкидати стереотипні й традиційні моделі у вирішенні життєвих завдань, оскільки через них певною мірою реалізується зв'язок часів, обставин і поколінь [1, 239 – 264].

Можна підсумувати, що за умов швидкоплинного соціального прогресу у формуванні успішної особистості, здатної адаптуватися в суспільному житті, мати можливість вибору, виключно важливе значення має вміння застосовувати знання у власній практичній діяльності, оволодіння технологією прийняття рішень, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, постійна робота над собою, усвідомлення власної відповідальності за своє майбутнє.

Принцип спрямованості на результат передбачає розгляд результату освіти з погляду його затребуваності суспільством, забезпечення спроможності випускника школи відповідати запитам ринку праці, мати потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем.

У зв'язку з цим висловлюється думка про відповідальність школи за «життєві результати» своїх випускників. На нашу думку, це положення є дискусійним, оскільки дослідження факторів життєвої успішності людей, проведене психологами Гарвардського університету, показали, що успіх на 85% залежить від особистісних якостей, правильного вибору лінії поведінки, і лише на 15% визначається ступенем компетентності та професіоналізму [2].

Необхідно також визнати, що успішність життєдіяльності особистості значною мірою визначається тим, якою мірою вона зможе відповідати запитам суспільства. У цьому аспекті становлять інтерес результати опитування випускників шкіл, проведені Д. Равеном. Серед якостей, необхідних людині для праці, на першому місці були названі здатність працювати самостійно, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу; готовність помічати проблеми і шукати шляхи їх розв'язання; уміти аналізувати нові ситуації, застосовуючи для цього знання; здатність співпрацювати з іншими; здатність засвоювати нові знання; уміння приймати рішення [3]. Усьому цьому у школі не навчають або навчають недостатньою мірою.

Висновки. Отже, орієнтація освіти на компетентнісний підхід зумовлює необхідність певної трансформації навчального процесу, реалізації в ньому відповідних дидактичних засад, до яких відносяться: положення про життєтворчу спрямованість освіти; необхідність особистісної та діяльнісної направленості навчального процесу, важливість опори на попередній досвід діяльності; використання та творче осмислення соціального досвіду; принцип спрямованості на результат.

Можемо підсумувати, що ідеї, покладені в основу компетентнісного підходу, його загальні цілі, умови реалізації, свідчать про його соціальну, гуманістичну та практично-прагматичну спрямованість.

Соціальна спрямованість компетентнісного підходу виявляється в тому, що важливою умовою набуття компетентностей є соціальна взаємодія. Отже, відповідальними за набуття молоддю компетентностей, як і за результати освітньої діяльності в цілому, є не лише школа, але й сім'я, громадські організації, позашкільні заклади, засоби масової інформації, суспільство в цілому. Сам компетентнісний підхід є відображенням соціального замовлення на рівень підготовки молоді, достатній для успішного входження в сучасне суспільство. Набуття молоді людиною системи компетентностей є сприятливим не лише для неї особисто, але й для суспільства в цілому, оскільки передбачає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, пізнавати світ і переймати соціальний досвід, виконувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати можливі наслідки власних дій і нести за них відповідальність.

Компетентнісний підхід в освіті має гуманістичну спрямованість, оскільки він відбиває інтереси особистості, надаючи їй право вибору,

можливості творчого розвитку, самовдосконалення; сприяє самореалізації молоді людини на ринку праці та в суспільних процесах. Набуття людиною системи компетентностей створює сприятливі умови для її успішного входження в сучасне динамічне життя, розвитку взаємовідносин з людьми та з навколишнім середовищем.

Практично-прагматична спрямованість компетентнісного підходу відображає його скерованість на вирішення питань, які виникають перед людьми в різноманітних практичних ситуаціях, виключаючи важливу роль досвіду для набуття людиною компетентностей, підхід до знань як до інструменту ефективного розв'язання життєвих проблем.

Реалізація компетентнісного підходу має сприятливий вплив на саме освітнє середовище, оскільки посилюється мотивація молоді до навчання, підвищується зацікавленість у його результатах, стимулюється ставлення до знань як до особистісно значущих.

Перспективними є подальші дослідження дидактичних засад і методики реалізації компетентнісного підходу в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2006. – 640 с.
2. Клепко С.Ф. Компетенція освіти: обмеження і перспективи // Завуч. – 2005. – № 19. – С. 6 – 13.
3. Равен Д. Фрагмент книги «Компетентность в современном обществе» // Психолог. журнал. – 2001. – № 4. – С. 102 – 106
4. Трубачева С., Кравчук О., Досвід дослідної діяльності – основа формування предметних природознавчих компетентностей учнів // Біологія і хімія в школі. – 2006. – № 1. – С. 16 – 19.
5. Філософські абрисы сучасної освіти: Монографія / Авт. кол.: І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко та ін.; За заг. ред. І. Предборської. – Суми: Університетська книга, 2006. – 226 с.
6. Фуллан М. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ. – Львів: Літопис, 2000.
7. Хуторской А.В. Методологические основы проектирования образования в 12-летней школе // Педагогика. 2000. – № 8. – С. 29 – 37.
8. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.